

Masaryk myslitel. O jeho filosofii a náboženství (k 7. III. 1946)

Ladislav Hejdánek

◆ přednáška, česky, vznik: 8. 3. 1946 ◆ poznámka: Předneseno dne 8. března na schůzi středoškolského odboru Ymky

◆ lecture, Czech, origin: 8. 3. 1946

Masaryk myslitel. O jeho filosofii a náboženství (k 7. 3. 1946) [1946]

Předneseno dne 8. března 1946 na schůzi středoškolského odboru Ymky.

Často se už vyskytla myšlenka, že velikost a jednota Masarykova díla a filosofie byla umožněna jen jeho výjimečnou osobností; jeho filosofické myšlení je bez soustavy a bez logické jednoty, a tak je sladěno a sjednoceno pouze jeho silnou osobností.

Slyšeli jsme teď od kol. Jerieho, co znamenal Masaryk pro náš veřejný život a čím je nám každému soukromě stále živým příkladem. A když se nyní chceme podívat na Masaryka jako myslitele a filosofa, je to, myslím, první věc, kterou si musíme objasnit: čím mu byla filosofie. Vždyť tomu není ani tak dávno, co znovu opakoval ministr Nejedlý svou starou thési, že Masaryk byl v první řadě politikem a že filosofie je mu jenom theoretickou oporou jeho vlastní práce politické. (Po prvé uveřejnil tento názor v MS II.)

Je pravda, že Masaryk po celý život nenapsal žádnou svou filosofickou soustavu; správně říká Hromádka, že ve srovnání s takovým Aristotelem nebo třeba Kantem je Masaryk mnohem nesoustavnější, roztříštěnější, aforističtější, praktickými úkoly a aktualitami filosoficky rozptýlenější. Ale to má své hluboké kořeny v tom, jak chápal celou filosofii. Vždyť nám to naznačují již sama jména: Masaryk bývá počítán k pozitivistům, sám se nazývá realistou a později konkrétnistou. Východiskem jeho filosofování je empirická skutečnost se vši rozmanitostí a se všemi jednotlivostmi a maličkostmi. Neexistuje dvojí nebo vícené poznání; poznání je jen jedno, a to je poznání vědecké. Není tedy obor filosofie odlišný od oborů vědních; Masaryk říká, že by měla být filosofie úhrnem všeho vědění, synthesí všech věd – moderní filosofie už není královnou věd, není nad odbornými vědami, nýbrž v nich a s nimi, je *scientia generalis*. Sám praví, že ve filosofii usiloval o filosofii vědeckou, o vědeckou přesnost, konkrétnost a realism; přiznává, že zvláště metafysika ho nevábila a neuspokojovala, a že filosofie mu byla po výtce etikou, sociologií a politikou.

Vidíme, že Masaryk má zřejmou nechuť ke všem abstraktním a utopickým řešením otázek života, která chtějí proniknout jejich podstatu bez trpělivého pozorování a pečlivého zkoumání nejmenších detailů. Nemiluje odvážných teorií a nepodložených hypotéz, neboť v nich postrádá tu pravou vědeckou obezřetnost a opatrnost. Ale nemysleme si, že tím staví Masaryk rozum a myšlení do nějakého služebního poměru k jednání, že si váží praxe nad teorií, nebo – jak se domnívá Nejedlý – že filosofii má jen za pomocnici politiky. On ví, že ke každému jednotlivému poznatku, k poznání vůbec, k pravdě vůbec docházíme myšlením. Pravda, sám přiznává, že vždycky pracoval rád a snažil se být praktický, že se vždycky obracel k praxi a do praxe; ale stále při tom říká: Neuznával jsem nikdy rozporu mezi teorií a praxí, to jest mezi teorií správnou a praxí správnou; vždy jsem se vzpíral jednostrannému intelektualismu, ale také bezmyšlenkovité praxi.

Ano, v tom musíme vidět podstatu věci: Masaryk není a nechce být pouhým intelektuálem. To je smysl jeho tvrzení, že neexistuje rozpor mezi teorií a praxí, že člověk má a musí stát v poznané pravdě, jak to říká po Husovi. Pamatuje na to, že nelze mluvit abstraktně o vědě a nepamatovat na to, že vědu dělají lidé. Ukazuje, že na vědcích a filosofech neuctíváme jejich nadání, nýbrž to veliké usilování o pravdu – to že je čin mravní. Nestačí poznávat, je nutno se podle poznané pravdy zařídit. Proto také zneužití vědy chápe jako hřích, hřích proti duchu svatému. Říká: Jít za poznáním, to je, pane, život svrchovaně činný. Když řeknete věda, říkáte tím také úsilí, trpělivost, vytrvalost, obětavost, poctivost – samé požadavky života činného – a života mravního. A tak v tom je, řekl bych, základna všeho Masarykova myšlení; člověka nelze rozdělit na několik dílů, na poznávajícího a na jednajícího a pracujícího. Člověk poznává pravdu, ale ta jej ihned zavazuje; člověk je pravdě a za pravdu odpověden. Masaryk je proti planému spekulování, proti hře se slovy, ale také proti špatné praxi a proti práci zbytečné. Práce a užitek nejsou smyslem života.

Tím se dostáváme zároveň do jiné oblasti Masarykova myšlení, totiž do oblasti etiky a náboženství. Ani zde není Masaryk nijak dogmatický; dokonce říká, že vždycky o náboženství mluvil nerad. Těžiště náboženství vidí nikoliv v myšlení, nýbrž v životě. Ovšem zase mu platí, že nic nemůže být proti rozumu a nic nad rozum; prakticky to pro něho znamená naprostou nezbytnost rozumové kritiky všech věroučných thesí.

Musíme však předem říci, že právě tak, jako ve filosofii, chybí Masarykovi i v oblasti náboženství nějaké souhrnné pojetí; je to ztíženo ještě tím, že Masaryk se k jádru věci nedostává – jakož vůbec, mluví-li o náboženství a o víře, je nezvykle mlhavý a nejasný – a vždy odkazuje na náboženskou praxi, kterou sice lze vykládat, ale kterou nelze způsobit (navodit) theoreticky.

Dvojím způsobem se dívá Masaryk na náboženství. Jednak v duchu empirickém, a tu vidí v náboženství, v jeho citění a potřebě neoddisputovatelný fakt a říká: Pociťování a uznamenání našeho poměru k světu a k Bohu jsou empirickým faktem jako postřehování světa a jednotlivých duševních pochodů. A tento fakt náboženství má všechny znaky pravé skutečnosti jak psychologické tak sociologické. Tento předpoklad jest také základem celé studie Masarykovy o sebevraždě, která je vykládána zhroucením náboženských hodnot v duchovním životě jednotlivce. Smetáček ve své studii z r. 1935 (ČM) vidí v tomto chápání pouze do krajních důsledků nedomyšlené náboženství přirozené, deismus.

Na druhé straně však vidíme, že se Masaryk hlásí k theismu, a přes stálé odkazy na to, že důvody a důkazy theismu mu podává rozum, najdeme u něho např. tak charakteristický názor o nesmrtelnosti duše. Tu ovšem sám Masaryk prohlašuje, že přesvědčujícího důkazu podat nemůže; argument jeho je pouze citový, že totiž si nedovede představit, že by taková krásná a jemná věc, jako je myšlení, poznávání, zbožnost, mravní úsilí, vnímání krásy, celá kultura, že by se to mohlo ztratit, že by to mohlo nebýt k ničemu. Tedy zřejmě opouští stanovisko empirické. A tak vidíme, že tady Masaryk mnoho a mnoho nedomyslí, ale k jeho cti musíme říci, že se s tím vskutku rval po celý svůj život. Sám říká, že snad nebylo dne, kdy by nepřemýšlel o náboženství.

Jednu zásluhu, velkou a nepopiratelnou, musíme však postavit nade všechny: byl to Masaryk, který znovu oživil otázku náboženskou, byl to on, který začal boj proti náboženskému indiferentismu, byl to on, který odhalil celou krizi náboženskou, když zvolal s nesmírnou vážností: Náboženství nebo nihilism – toť krvavá disjunkce naší doby.

A jak se stavěl k praktické stránce náboženství? Předně zůstával věren svému postulátu: nic proti rozumu, nic nad rozum. Není dvojí pravdy, říká, pravda je jen jedna. Pravda je jen pravda vědecká, kritikou ověřená a zdůvodněná; proto také náboženství moderního člověka bude spočívat na přesvědčení, nikoli na víře. Z téhož důvodu popírá Masaryk poznání zjeveného, neboť není jiného poznání, jak jsme již řekli, než poznání vědecké, trpělivé a vycházející z malíckosti a detailů. Neexistuje nějaké proniknutí podstatou věcí bez pečlivého zkoumání povrchu.

A ještě jednu zajímavou věc připomenou. Masaryk tvrdí, že náboženský život se stále víc a víc odcírkevňuje; pozitivní vývoj náboženský je prý již dávno veden laiky. Vůbec je Masaryk proti všem mohutným a silným organisacím církevním, neboť důsledkem toho je pak převaha na docela jiném místě, než kde má být. Je to pak odduchovnění církve i náboženství a vzrůst moci politické. Masaryk se celou svou osobností staví proti teokracii jako politické vládě církve.

Otázka náboženská má v očích Masarykových neobyčejnou důležitost, a speciálně pro nás, pro náš národ. Základní myšlenka našich dějin je myšlenka náboženská. Ale přesto, že náboženství je nejhlubší otázkou duchovní a naprosto věcí vnitřního přesvědčení, neznámá to nijak, že je otázkou soukromou. To vidíme z toho, jak Masaryk bojuje nejen v sobě ale i na venek o náboženství, ačkoliv o něm theoreticky mluví dosti nerad. Tady totiž cítí, že musí mluvit, že nesmí mlčet.

A ovšem, největší důraz klade Masaryk na humanitu. Jeho náboženství je náboženstvím lásky. A i v tom je konkrétistou: nelze milovat člověčenstvo, nelze milovat nějakou abstraktní láskou. Lásku k člověku musíš prokazovat všude kolem sebe; tato láska je nesentimentální, účinná, praktická. V ní je uzavřen smysl lidského života.

Tím jsem trochu nastínil základní rysy Masarykova myšlení; vím velmi dobře, že jsem přešel bez poznámky mnoho věcí; ostatně jsem ani jinak nemohl. Zpracovat všechny ty rozmanité a bohaté prvky Masarykova myšlení, to by

znamenal napsat několik set stran studií, ba možná víc než napsal on sám ve svých knihách.

Bohatství Masarykových myšlenek je opravdu nepřeborné; a tak jsem se snažil vybrat skutečně jen to nejdůležitější, jen takovou informační zkratku, na jejímž konci bych ještě dodal: čtěte hodně Masaryka. Nejen z povinnosti k velikému muži naší historie, ale ze skutečné potřeby. Kdo jej nečetl, ani si nedovede představit, co mu Masaryk může dát. Opravdu, Masaryk je nám stále ještě velkým učitelem.